

Юрченко Оксана Володимирівна
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини
м. Умань, Україна

СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА: КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ

Анотація. У статті узагальнено різні трактування зарубіжних та вітчизняних дослідників, у яких представлено сутність поняття «соціальна компетентність молодшого школяра» та її структуру. На основі проведеного аналізу встановлено, що досліджувана компетентність учнів молодшого шкільного віку трактується як інтегративна характеристика особистості школяра, що є системоутворювальною у його структурі й репрезентована ключовими елементами компетентності – знаннями, уміннями, навичками, ціннісним ставленням та здатністю до соціокультурної взаємодії в умовах інтеграції людини з суспільством. Узагальнено її структуру у вигляді: мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного компонентів.

Ключові слова: соціальна компетентність, соціальна компетентність молодшого школяра, соціальна рефлексія, диференційність, компоненти.

Юрченко Оксана Владимировна
Уманский государственный педагогический университет
имени Павла Тычины
г. Умань, Украина

СОЦИАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ: КОНТЕНТ-АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ

Аннотация. В статье обобщены различные трактовки зарубежных и отечественных исследователей, в которых представлены сущность понятия «социальная компетентность младшего школьника» и ее структуру. На основе проведения анализа установлено, что исследуемая компетентность учащихся младшего школьного возраста трактуется как интегративная характеристика личности школьника, является системообразующим в его структуре и представлена ключевыми элементами компетентности – знаниями, умениями, навыками, ценностным отношением и способностью к социокультурного взаимодействия в условиях интеграции человека с обществом. Обзор ее структуру в виде: мотивационного, когнитивного, деятельностного и рефлексивного компонентов.

Ключевые слова: социальная компетентность, социальная компетентность младшего школьника, социальная рефлексия, диференциальность, компоненты.

Yurchenko Oksana Volodymyrivna
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
Uman, Ukraine

SOCIAL COMPETENCE OF YOUNG SCHOOL SCHOOL: CONTENT ANALYSIS OF CONCEPT

Abstract. The article summarizes different interpretations of foreign and domestic researchers, which presents the essence of the concept of "social competence of junior schoolboy" and its structure. On the basis of the analysis it was established that the researched competence of pupils of elementary school age is treated as an integrative characteristic of the personality of the

student, which is system-forming in its structure and is represented by the key elements of competence - knowledge, skills, skills, value attitude and ability to socio-cultural interaction in the conditions of human integration with society. It is generalized its structure in the form of: motivational, cognitive, activity and reflexive components.

Key words: *social competence, social competence of junior schoolboy, social reflection, differentiation, components.*

Актуальність дослідження проблеми формування соціальної компетентності особистості зумовлена низкою причин, а саме: орієнтацією сучасного суспільства на відкритість, інтеграцію, демократизацію відносин; об'єднанням зусиль всіх суб'єктів соціальної взаємодії для вирішення завдань, що забезпечують умови поступального розвитку людської цивілізації, що протікають на сучасному етапі в світі процесами інтернаціоналізації та глобалізації. Зважаючи на важливість формування соціальної компетентності школярів як інтегративної якості особистості, що дозволяє активно взаємодіяти з соціумом, бути його повноцінним творцем, нагальною проблемою професійної підготовки майбутніх вчителів став розвиток їх соціального інтелекту. Феномену, що відтворює не лише готовність особистості майбутнього педагога до взаємодії з соціальним оточенням, але й є передумовою його здатності забезпечити продуктивне входження вихованців у систему взаємодії «Я – суспільство» та підвищувати їх та свій соціальний потенціал.

Особливості змісту та шляхи розвитку соціальної компетентності молодших школярів репрезентовано у публікаціях Н. Басюк, Н. Бібик, С. Данилейко, Г. Коберник, В. Коваленко, Ю. Коротіної, О. Крузе-Брукс, О. Литовченко, В. Новікова, О. Прямікової, О. Савченко та ін. Зміст, структура та способи формування досліджуваної компетентності ґрунтовно проаналізовано та експериментально перевірено у дисертаційних дослідженнях: В. Басової, Н. Білоцерковець, Н. Борбич, О. Варецької, О. Галакової, М. Докторович, І. Зарубінської, Л. Єременко, Н. Калініної, О. Кракаускене, Н. Ляхова, І. Мирної, С. Петухова, О. Прашко, І. Рябухи, А. Сергєєвої, Р. Скірко, С. Учурової, В. Цветкова та ін.

Комбінації цінностей, знань, умінь, здатностей та особистісних якостей учнів початкової школи, що є визначальними у сформованості їх соціальної

компетентності, представлено у науковій та навчально-методичній літературі О. Галакова, Ю. Коротина, О. Крузе-Брукс, І. Ніколаєску, В. Новікова, Р. Скірка, Т. Тадаєва. Вони відповідають змісту структурних компонентів досліджуваної компетентності. Аналіз структурування дослідженої компетентності доводить, що науковці одностайні у думці, що ключовими аспектами виокремлення компонентів є ціннісно-мотиваційний, когнітивний, поведінковий, адже, усі аналізовані структури соціальної компетентності репрезентовані компонентом, що відтворює мотивацію та ціннісні установки до взаємодії з соціокультурною дійсністю та особистісні якості; компонентом, що узагальнює знання особистості про соціальну дійсність та саму себе, соціальні норми та особливості взаємодії у колективі, групі, способи налагодження відносин і уникнення конфліктів тощо; компонент, який розкриває систему умінь, навичок та здатностей особистості адаптуватися до соціокультурної дійсності, взаємодіяти з іншими в соціумі, виконувати різні соціальні ролі та оволодівати соціальним досвідом у процесі соціальної практики тощо.

Окрім цих складових науковці Л. Єременко, О. Кракаускене, О. Крузе-Брукс, І. Мирна, І. Рябуха також виокремлюють рефлексивний компонент мотивуючи це тим, що формування соціального досвіду вимагає від людини постійної саморефлексії, що сприяє адекватному сприйняттю особистістю себе самої та своїх власних дій.

У контексті нашого дослідження проаналізовано сутність поняття «соціальна компетентність молодшого школяра». З'ясовано, що науковцями визначено такі його трактування:

– інтегративна якість особистості, що характеризує ціннісне ставлення до продуктивної взаємодії з різними групами й індивідами у процесі активного творчого освоєння дитиною морально-етичних норм спілкування і регулювання на основі рефлексії міжособистісних та внутрішньо особистісних соціальних позицій (О. Крузе-Брукс) [1, с. 34];

– системоутворювальний компонент в структурі особистісної культури дитини, що забезпечує адекватне задоволення потреб на основі організації власної діяльності, регульованої рівнем соціальної обізнаності особистості, й представляє собою гармонійне поєднання компонентів, що її визначають:

рушійні сили, знання та особистісна активність (В. Новіков) (дітей старшого дошкільного віку та молодших школярів) [2, с. 7];

– інтегративна характеристика особистості дитини, яка відображає систему знань, умінь і навичок, набутих нею в процесі освоєння навчальних предметів і необхідних їй для моделювання своєї поведінки, уміння адекватно сприймати навколишню дійсність, будувати систему відносин та спілкування з оточуючими людьми з урахуванням соціальної ситуації (Ю. Коротіна) [3, с. 8];

– інтегративна особистісна характеристика, що відображає визнання ним цінності себе та іншого, співпраці з дітьми й дорослими; знання правил поведінки і взаємодії, способів виходу з конфліктних ситуацій, що виявляється в шанобливому ставленні до людей різного віку і різних культур, у відповідальності за свої вчинки і результати діяльності на основі розвитку рефлексії (О. Галакова) [4, с. 11];

– інтегративна характеристика особистості, що передбачає здатність засвоєння та відтворення молодшим школярем соціальних знань, навичок, ціннісного ставлення (для учнів 1–4 класів), первинних навичок рефлексії (для учнів 3–4 класів) до соціальної ролі школяра, учителів, батьків та однолітків, Батьківщини, а також до ігрової, навчальної діяльності та до інформації і сучасних гаджетів (Т. Тадаєва) [5, с. 60–61] та ін.

Отже, проведений аналіз дає можливість зробити висновок, що досліджувана компетентність учнів молодшого шкільного віку трактується як інтегративна характеристика особистості школяра, що є системоутворювальною у його структурі й репрезентована ключовими елементами компетентності – знаннями, уміннями, навичками, ціннісним ставленням та здатністю до соціокультурної взаємодії в умовах інтеграції людини з суспільством.

З огляду на узагальнення, під соціальною компетентністю молодшого школяра розуміємо компонентне утворення в структурі його ключових компетентностей, що відображає цінності, знання, уміння, здатності та особистісні якості, які забезпечують активність дитини у суб'єкт-суб'єктному процесі взаємодії з соціокультурною дійсністю та на основі неї формування інтеріоризованого особистістю соціального досвіду.

Соціальна рефлексія (соціальне розуміння) молодших школярів, на думку дослідників, один із способів усвідомлення особистістю соціального досвіду. Вона базується на накопиченні, збагаченні, осмисленні, прийнятті в педагогічно створених умовах знань про соціальні явища, соціальних умінь і навичок, досвіду емоційних відносин, досвіду творчої діяльності, пропущених через призму самовідношення та самооцінки [6, с. 51]. О. Сподоренко визначає такі елементи соціальної рефлексії молодших школярів: самоаналіз, самомотивація, самоорганізація, самооцінка) [7, с. 44].

Деякі дослідники М. Докторович, О. Кракаускене, Є. Муніц доповнюють структуру комунікативним компонентом, як системою внутрішніх ресурсів особистості, що забезпечує продуктивну комунікативну міжособистісну взаємодію. Вмотивованим вважаємо введення у структуру соціальної компетентності фахівців компонента, що розкриває особливості його професійної діяльності, здатність та готовність до соціально-культурних процесів відповідно до її специфіки О. Варецької, Л. Єременко, І. Мирної, Є. Муніц та ін.

Ознаки соціальної компетентності молодших школярів, на думку М. Докторович, вказують на ситуативний та вибірковий характер прояву соціальної компетентності, що дозволило їй визначити такі характеристики соціальної компетентності як диференційність та гнучкість: «Диференційність в першу чергу стосується віку, оскільки соціальна компетентність висуває певний стандарт відповідності для кожного вікового періоду (те, що є ознакою компетентності в дошкільному віці, вже не є ознакою компетентності в більш старшому віці). Під гнучкістю (перш за все стосовно ситуації) розуміємо поведінку адекватну ситуації (те, що є проявом компетентності в одній ситуації, може бути проявом некомпетентності в іншій)» [8, с. 17].

У зарубіжній психології виокремлено маркери соціальної компетентності учнів початкової школи, якими керуються у своїй роботі вчителі, соціальні педагоги, практичні психологи, батьки та ін. з метою виявлення проблем її сформованості. Вони систематизовані у чотири блоки:

I. Індивідуальні атрибути (дитина як правило: в позитивному настрої; зазвичай іде до школи з бажанням вчитися; добре відноситься до інших, має

адекватні реакції розчарування; виявляє інтерес до інших; демонструє здатність до співпереживання; здатна до гумору та його сприйняття; не демонструє проявів самотності).

II. Соціальні атрибути (дитина як правило: взаємодіє невербально з іншими дітьми з використанням посмішки, рухів голови тощо; очікує позитивної відповіді при взаємодії з іншими; проявляє повагу до інших; чітко демонструє свої дії та позицію; утверджує власні права і потреби; висловлює розчарування і гнів адекватно, без ескалації, ситуації або заподіяння шкоди іншим; бере участь в іграх та роботі груп; долучається до поточної дискусії по темі; робить відповідний внесок в діяльність, в яку залучається; має дружні відносини з одним або двома однолітками; демонструє здатність посправжньому піклуватися про них і пробачати їх, якщо вони винні; здійснює зворотній зв'язок при спілкуванні, «бере та віддає» інформацію при обміні; веде переговори і здатна до компромісів; підтримує дружбу з одним або декількома однолітками, навіть за наявності розбіжностей; розуміє та спілкується з однолітками та дорослими, які мають особливі потреби; сприймає і спілкується з однолітками та дорослими, які належать до інших етнічних груп).

III. Атрибути зовнішньої характеристики (дитину зазвичай приймають у групі, діти не нехтують спілкуванням з нею; як правило її поважають, не бояться з нею спілкуватися, не уникають її; діти запрошують її для гри, роботи або до дружби; дитина названа іншими дітьми як друг, з якою вони люблять грати і працювати).

IV. Атрибути взаємодії з дорослими (дитина має не надміру залежати від дорослих; адекватно реагує на незнайомих дорослих, на відміну від крайньої боязкості або вибіркового підходу) (McClellan & Katz) [9].

Автори маркерів соціальної компетентності молодших школярів доповнюють їх особистісними характеристиками соціальної поведінки: дружелюбність, кооперативність, дотримання традиційних моделей поведінки й навичками самоконтролю (подолання агресивності, управління гнівом, уникнення сором'язливості тощо) [10].

Характеризуючи соціальну компетентність молодших школярів педагогіки акцентують увагу на важливій ознаці її сформованості – це «здатності до неперервного збагачення особистісного досвіду про соціальну поведінку шляхом створення та аналізу життєвих ситуацій, як в реальному так і віртуальному житті» [11, с. 39]. Погоджуємось з думкою дослідниці, та вважаємо її, по-суті, найвищим критерієм результативності процесу формування соціальної компетентності школярів в умовах освітніх закладів. Цей складний надпредметний освітній процес потребує чіткого усвідомлення вчителями початкової школи не лише сутності, змісту та структури компетентності, що формується, але й напрямів та механізмів реалізації в умовах освітнього середовища початкової школи.

Отже, аналіз зарубіжних та вітчизняних досліджень дав можливість зробити узагальнення щодо структури соціальної компетентності молодших школярів та ознак її прояву. Представлена комбінація цінностей, знань, умінь та здатностей, що забезпечують активність дитини у суб'єкт-суб'єктному процесі взаємодії з соціокультурною дійсністю, є змінною та залежить від вікових, індивідуальних особливостей учнів й середовища соціалізації, тому може доповнюватись або видозмінюватись.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Крузе-Брукс О. А. Формирование социальной компетентности учащихся начальной школы средствами учебной кооперации : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Оксана Альбертовна Крузе-Брукс. – Великий Новгород. – 2008. – 176 с.
2. Ніколаєску І. О. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів : науково-методичний посібник / І. О. Ніколаєску. – Черкаси : ОПОПП, 2014. – 76 с.
3. Коротина Ю. В. Формирование социальной компетентности младших школьников средствами учебных предметов : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и

воспитания (социальное воспитание) / Юлия Викторовна Коротина. – Тамбов, 2011. – 24 с.

4. Галакова О. В. Развитие социальной компетентности младших школьников во внеурочной деятельности : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Галакова Ольга Владимировна. – Москва, 2013. – 203 с.

5. Тадаєва А. В. Соціально-педагогічний супровід соціалізації молодших школярів в сучасному інформаційному просторі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Тадаєва Анастасія Вадимівна. – Харків, 2016. – 258 с.

6. Сергеева А. Д. Формирование социальных способностей младших школьников в социально-педагогической деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (социальное воспитание в общеобразовательной и высшей школе)» / Сергеева Анна Дмитриевна. – Кострома, 2014. – 215 с.

7. Сподаренко Е. В. Педагогические условия формирования социальной рефлексии младших школьников : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Сподаренко Елена Валерьевна. – Москва, 2008. – 216 с.

8. Докторович М. О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Докторович Марина Олександрівна. – Київ, 2007. – 208 с.

6. Katz L. G. & McClellan D. E. Fostering children's social competence: The teacher's role. / L. G. Katz & D. E. McClellan. Association for the Education of Young Children. – Washington, DC : National, 1997.

10. Ліннік О. О. Система підготовки майбутнього вчителя до організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями початкової школи : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Ліннік Олена Олегівна. – Старобільськ, 2016. – 520 с.

11. Коваленко В. В. Формування соціальної компетентності учнів молодших класів в умовах сучасного інформаційного простору / Валентина Володимирівна Коваленко // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2015. – № 6 (37) – С. 37–40.